

Posudek diplomové práce

Ústav pro klasickou archeologii
Filosofická fakulta University Karlovy v Praze

Autor/-ka práce: Bc. Petra Cejnarová
Název práce: Výzdobné motivy menšího perského achajmenovského umění
Autor posudku: doc. PhDr. Peter Pavúk, Ph.D.

oponent

86 strán textu, 7 strán bibliografie, 439 položiek katalógu (na 219 stranách), 9 grafov a 18 tabuliek v texte

Vytýčenie cieľu práce a jeho dosiahnutie

Práca má pomerne ambiciózny cieľ, autorka, a podľa všetkého aj jej školiteľ, to však realisticky berú ako beh na dlhé trate. Tému ako takú som veľmi privítal a vnímam to ako úspešne pokračovanie jednej z odnoží „pražskej školy“, ktorá nevnímala antické umenie v striktnom slova zmysle, ale ponúkala širšiu perspektívu, ktorá určite zahŕňala aj achajmenovské umenie, ako aj obojstrannú komunikáciu medzi ním a gréckym svetom.

Hlavným cieľom práce bolo podľa autorky zozbierať a následne zanalyzovať výzdobné motivy menšieho achajmenovského umenia „z hľadiska ikonografie podľa Panofského“, skúmajúc ich druhotný motív (str. 10; chýba v bibliografii). Možno to mám zle zafixované ale toto je presne to čo by som podľa Panofského nazval „ikonologie“. Tak alebo onak, autorka sa o druhotnú interpretáciu pokúša, aj keď práca vyniká skôr svojou heuristikou a klasifikáciou. To bol naopak druhý hlavný cieľ práce, a ten je splnený veľmi uspokojivo. K problému klasifikácie ako takej sa vrátim ešte na konci posudku.

Práca si múdro vymedzila o niečo užší záber, na vyobrazenia zvierat a bájnych postáv, nie úplne jasne je ale vysvetlené, čo sa myslí pojmom „menšie achajmenovské drobné umenie“. Autorka má v tom zjavne jasno, len to treba trochu jasnejšie vysvetliť v prípade publikácie čiastkových výstupov z tej práce.

Štruktúra práce a zvolené metódy

Hlavná časť práce pozostáva z prehľadu zozbieraných motívov a ich kombinácií medzi sebou a s predmetmi ktoré zdobia. Zozbierala 397 predmetov, ktoré vníma ako reprezentatívnu vzorku (čo nerozporujem) a na ktorých identifikovala 822 zvieracích motívov. Tieto rozdelila na šelmy, domáce divoké zvieratá, domáce zvieratá, vtákov a nadprirodzené postavy, ktoré častokrát kombinujú rôzne zvieracie časti tela s ľudskými. Trochu úsmevné mi prišlo dať do jednej kapitoly levov a psov, aj keď ich zo zoologického hľadiska nazývame šelmami. Naopak, už štiepením vlasu by asi bolo z mojej strany sa pozastavovať nad tým, či sú ovce, tur, kôň a ťava „domácimi“ zvieratami – skôr by som ich

nazval hospodárskymi. Domácim zvierateľom sú pre mňa práve pes, alebo mačka. To, že sa mačky v achajmenovskom umení vôbec nevyskytujú je možno neprekvapujúce, ani grécke mu neholduje, zaslúžilo by si to ale aj tak aspoň jednu vetu.

Štruktúrovať zozbieraný materiál určite nebolo jednoduché, keďže sa vyznačuje skoro až šokujúcou mnohohvrstevnatosťou: od priamo predmetov v tvare zvieratá, cez predmety s jedným motívom, cez predmety s viacerými motívmi, ktoré môžu byť vnímané samostatne, zároveň ale vytvárajú aj kompozíciu ktorá môže mať význam ako taká, až po výjavy, ktoré predstavujú nejakú typizovanú scénu, ako lov alebo audienciu u kráľa. Dovolím si tvrdiť, že neexistuje jeden ideálny spôsob štruktúrovania takéhoto materiálu, a každý autor si to asi preskladá podľa svojej predstavivosti.

Pokus o kvantifikáciu motívov a predmetov je vždy limitovaný tým čo je dochované, potažmo aj tým kedy si autor pri zbieraní materiálu povie: a dost! Mnohé z dosiahnutých výsledkov sme možno už vedeli (najpočetnejší je lev), je ale určite užitočné mať prehľad aj o menej častých motívoch, ako aj o výnimkách ako napr. tulene (k tým a ešte vrátim). Vytkol by som len nesystematickosť pri prechode medzi jednotlivými grafmi/tabuľkami: raz je prvý stĺpec počet motívov, inokedy počet predmetov. To je pri rýchlom vizuálnom porovnávaní mátauce. Rovnako musím zdôrazniť niečo čo opakujem všetkým, pri akýchkoľvek grafoch treba uvádzať počet predmetov (n), a to bez ohľadu na to, či sú v grafe uvedené percenta, alebo aj počty.

Práca s literatúrou

Vzhľadom na povahu dochovaného korpusu predmetov, ktoré sú väčšinou bez dochovaného archeologického kontextu, sa autorka zamerala na väčšie múzejné zbierky, ktoré sú aj odpovedajúco vypublikované. Okrem vlastných pozorovaní je práca vhodne a systematicky doplnená a o názory iných bádateľov. Vzhľadom na to, že ide v princípe o kunsthistorickú prácu, by možno bolo vhodné sa začítať trochu viac aj do teórie analýzy starovekého umenia.

Doplnkovo ma ešte napadlo, že Joan Aruz pripravovala pre Metropolitné múzeum v New Yorku tretie pokračovanie veľkých blízkových výstav, po 3. tisícročí, 2. tis., malo nasledovať 1. tisícročie, kde bolo určite aj achajmenovské umenie. Vernisáž bola pred asi dvoma rokmi. Jane Waldbaum má zas celú knihu o kovochoch v Sardách, nielen ten citovaný článok. Anatólia celkovo ostala trochu stranou, čo bolo ale asi vedomé rozhodnutie, vzhľadom na masu materiálu.

V zozname literatúry však chýba námatkou Curtis 1925, Dalton 1964a, Dusiberre 2010, Stronach 1978, všetky citované asi len v katalógu. Takže to bude asi systémový omyl.

Formálna stránka práce

Práca je mimoriadne vzorne a dôkladne upravená, s jednotným citovaním a odvolávkami v texte. Obrazová dokumentácia je odpovedajúca dostupným podkladom, v princípe ale tiež veľmi uspokojivá.

Gramatické nedostatky neviem ako Slovák posúdiť. Jediná drobnosť, ktorú tu spomínam skôr z vlastného záujmu, je skloňovanie, potažmo adjektívizácia topografického názvu Oxos. Spojenie „Oxoský poklad“ ma nie úplne uspokojuje, možno je ale naozaj správne po česky.

Krátke komentáre ku katalógovým položkám

ID 11: kráčajúci lev na minci z Britského Múzea ma hlavu spredu. To tie ostatné nemajú. Dá sa k tomu niečo konkrétne povedať?

ID 26: lev v skoku na rytej (?) výzdobe keramickej nádoby z Maku, Azerbajdžan: To už s achajmenovským umením nemá skoro nič spoločné. Otázka ale je, že čo to je? Zaujímavé sú tie výplňové motívy. Vedeli by ste k výplňovým motívom povedať viac? Pripomína mi to skôr ryté plechy z kobánsko-kolchidskej oblasti Kaukazu.

ID28: lev v skoku na pečatidle vo Fitzwilliam Múzeu: spodná časť výjavu je 1:1 ako sarkofág z Canu v SZ Turecku

ID29: stočený lev na prsteni z Tadžikistanu: To je práve pekný príklad stepného vplyvu. Lev nie je stočený, asi len ležiac „odpočíva“. To „ztočenie“ je čistá štylizácia.

ID40: Lev útočiaci na kozorožca, nákončie pošvy meča z Egypta: Toto je zaujímavé už kvôli miestu nálezu, ale aj vzhľadom na nutnú štylizáciu vzhľadom na obmedzený priestor k dispozícii na predmete. Tieto štylizované, skratkovito podané výjavy sú samostatná kategória.

ID65: Loviaci lev, slonovinové zdobenie pošvy: tu by som videl odkaz ešte z orientalizujúceho obdobia, niečo novochetitské alebo podobne

ID137: Hlava kozorožca na gombíku z Tadžikistanu: znova, ide o komprimovanú formu, ktorá sedí viac stepiam

ID164: Stojaci jeleň, soška z Tadžikistanu: To bude asi ťažko jeleň, aj keby mal odpadnuté rohy...

ID171 až ID173: ležiace kance, nášivky z postroja: toto bude podľa mňa ťažko posúdiť, či to je achajmenovské...

ID246: Kráčajúci kôň, pliešok z Tadžikistanu: cf. ID 252

ID252: Kôň v skoku na pliešku z Tadžikistanu: Vážne? Cf. ID246

ID307: Stojaci sokol, cylindrické pečatidlo: toto je mimoriadny výjav!

ID315: Schematizovaná hlava dravého vtáka, Tadžikistan: znovu stepný vplyv

ID132: Hlava kačice, sklenené alabastron zo Sárd: Kde je ta kačica?

ID427: Sediaca hyena, razítkové pečatidlo, Malá Ázia: veľmi zaujímavé. Aby to nebolo falzum, keď je to z Gettyho Múzea...

ID430: Zlatá nádoba v tvare ryby z Tadžikistanu: ako viete že to nie je skýtske?

Dosiahnuté výsledky

Užitočné je definovanie detailov, ktoré robia achajmenovské umenie achajmenovským umením (str. 90), dôležité sú pritom aj tie kusy, čo sa objavujú len občas. Väčšinou ide totiž pri tých bzriedkavých motívoch práve o rôzne hraničné záležitosti súvisiace s umeniami okolitých regiónov. To vedie k zásadnej otázke: kde je hranica achajmenovského k jeho susedom, a kto boli títo susedia? Viacero predmetov je hraničných hlavne so stepným umením, nech sú to už Skýti alebo Sarmati (ide to naozaj aj dnes odlíšiť, tak ako nás to kedysi učili?).

Citujúc iných odborníkov, autorka zvažuje, že geometrické tvary naznačujúce muskulatúru levov a iných zvierat by mohli byť vplyvom stepného umenia (str. 90). To je podľa mňa úplne zjavné, je ale asi potrebné to zdôrazniť, možno aj z opačného pohľadu, či to nie je perzské ovplyvnenie stepného umenia. S tým súvisí aj jedna konkrétna výčitka: ID29, ID137 alebo ID315 nemožno klasifikovať podľa postoja, keďže ide o komprimované vyobrazenia prispôsobene kruhovému predmetu a spôsob ich schematizácie je určite opäť stepného pôvodu. Zaujímavé postrehy sa týkali aj porovnania (aj keď sporadického) s predachámjenským elamským umením. Dôležité je prepojenie so zoroastrizmom a jeho „klasifikáciou“ zvierat. Pri zohľadnení jednotlivých motívov je potom zaujímavá ich geografická distribúcia. Asi len hnidopišská poznámka je otázka, do akej miery môžeme oblasť Bulharska (str. 9) označiť ako achajmenovskú. To treba nejak inak uchopiť.

To so sa už nevošlo do práce je kontextuálne zhodnotenie výjavov, v zmysle čo s čím. Jednak máme samostatne výjavy, ale potom máme scény, a to by chcelo vyhodnotiť v ďalšom kroku. Napr. to že sa motív kanca objavuje v súvislosti konským postrojom, určite súvisí s tým, že sa na koni tie kance lovili, ako vidíme na rôznych dochovaných reliéfoch. Veľmi zaujímavé sú aj prevrútané kančie kly z konského postroja, ktoré boli správne do katalógu zahrnuté. Problém spracovania takejto témy je jej skoro až zarážajúca mnohvrstevnatosť a veľké množstvo kombinačných skupín. Na doktoráte vám to môže zlomiť väz...

V momente, keď sa pohneme od motívov a jednotlivých „stromov“ k „lesu“, by som kategorizáciu predmetov poňal asi nasledovne:

1. Trojrozmerné samostatné predmety (pečatidlá v tvare leva)
2. Trojrozmerné vyobrazenia na iných predmetoch (hlavičky barana na náramkoch, kozorožce na uchách nádob.
3. Dvojrzmerné samostatné predmety (rôzne nášivky a pliešky)
4. Dvojrzmerné samostatné predmety – schematizované, komprimované (všetky torzné/zvinuté motívy)
5. Dvojrzmerné predmety s komplexnejšími scénami (väčšia plechová industria, výjavy na keramike, cylindrické pečatné valčeky, prstene, gemy atď.). Pridal by som sem aj menšie reliéfy, napr. na sarkofágoch, stély a maľované výjavy z hrobiek (to sú ale možno anatólske špecifiká).

Stav poznania achajmenovského umenia po tejto práci by som si dovoľil zhrnúť asi takto:: Máme ustanovený prehľad o používaných motívoch, máme zhruba predstavu o ich pomernej početnosti voči sebe, máme predstavu o tom ako sa kombinujú s inými motívami a na akých médiách ich môžeme očakávať. Aj s ohľadom na plánovanú dizertáciu, ktorá sa má venovať viac „okrajovým“ oblastiam a aspektom achajmenovského umenia, by som vypichol nasledovné body:

1. Vzťah k stepným oblastiam, a vzájomné ovplyvňovanie so skýtskym umením, a to tak na západe (s presahom do Kaukazu) ako aj na východe
2. Skoro všetky predmety, ktoré ma nejak „zaujali“ svojou nekanonickou formou, prezentovane v priloženom katalógu boli z Tadžikistanu. To vidím ako plodné pole bádania.
3. Pri tých všetkých kozorožcoch mi nedá nepomyslieť na „dive kozy“ typické pre Milétsku, obecne Iónsku, Lýdsku a Kársku produkciu v 7. stor. pr. K. To je ale skôr z kategórie „Note to self“ a nečakám, že by to autorka v najbližšej dobe riešila
4. Do budúca bude treba ale analýzu určite smerovať nielen po línii motívov ako takých, ale aj ich previazania s rôznymi typmi dvoj- a trojrozmerných pamiatok.

5. Rovnako sa bude treba viac zamyslieť nad produktami „vysokého“ aristokratického drobného umenia a rozdieloch voči bežnejšiemu zbožiu

Práca určite splňuje požadované kritériá na diplomovú prácu, **odporúčam ju k obhajobe a hodnotím známku výborne**. Väčšina komentárov v tomto posudku je mienená buď ako podnet na zamyslenie alebo dobrá rada do budúceho bádania.

V Prahe, 14.8.2018

Peter Pavúk